

LIETUVIŲ KALBOS *a*-KAMIENIAI VEIKSMAŽODŽIAI

§ 1. Lietuvių (baltų) šakniniais *a*-kamieniais laikome tokius veiksmažodžius, kurie visų pagrindinių formų kamienuose po šaknies neturi jokio priesaginio elemento. Esamojo laiko formos turi nulinį formantą, t. y. po šaknies tiesiai eina tematinis balsis *a* (< ide. **o/e*). Būtajame laike šio tipo veiksmažodžiai gali būti tiek *é*-, tiek ir *o*-kamieniai, pvz., *veda* – *vedė*, *auga* – *augo*. Esamojo laiko šaknis nuo būtojo laiko ir bendraties gali skirtis vokalizmu (kokybinė ir kiekybinė balsių kaita), plg. *perka* – *pirko*, *gina* – *gynė*. Paprastai šaknis baigiasi priebalsiu. Tiesa, yra veiksmažodžių su vokaliniu ar diftonginiu auslautu, pvz., *uiti*, *uja*, *ujo* (šaknis *uĩ-*) ir **leiti*, *leja*, *lējā* → *lieti*, *lieja*, *liejo* (šaknis **leĩ-*). Jų analizė turi specifinių problemų, dėl to tokie veiksmažodžiai nagrinėjami atskirai¹. Tačiau *siūti*, *siuva*, *siuvo* (šaknis *sjuũ-*) ir *vyti*, *veja*, *vijo* (šaknis *v^e / iĩ-*)², kurie iš esmės nei struktūriškai, nei semantiškai nesiskiria nuo panašaus tipo veiksmažodžių su konsonantiniu auslautu, plg. *supti*, *supa*, *supo* ir *pirkti*, *perka*, *pirko*, nagrinėjami drauge su pastaraisiais.

§ 2. Šaltiniai. Darbui medžiaga rinkta iš Lietuvių kalbos žodyno I–XIII t. (toliau – LKŽ), Dabartinės lietuvių kalbos žodyno (DLKŽ) ir papildyta pavyzdžiais, rastais įvairiuose kituose šaltiniuose. Didžiosios dalies *a*-kamienių veiksmažodžių morfologinė interpretacija nekelia abejonių: jie tiek bendrinėje kalboje, tiek ir tarmėse yra *a*-kamieno, juos tokiais laiko ir pateikia kaip būdingus pavyzdžius visi tyrinėtojai (pvz., *auga*, *meta*, *perka* ir kt.). Tačiau nemaža yra ir tokių atvejų, kai esamojo laiko formos tarmėse ar raštų paminkluose įvairuoja (pvz., *beda* || *bedžia*, *breda* || *brenda* ir pan.). Jeigu bent viena iš įvairuojančių formų yra *a*-kamienė, veiksmažodis yra analizuojamas, kartu bandant paaiškinti tokio įvairavimo priežastis.

¹ Galimas daiktas, kad istoriškai *a*-kamieniais laikytini ir *joti*, *joja*, *jojo* bei *rauti*, *rauja* || *rauna*, *rovė* tipo veiksmažodžiai. Viskas priklauso nuo *j* interpretacijos – ar jis atsiradęs fonetiškai, siekiant išvengti hiato, ar tai yra priesaginis (ar net šakninis?) elementas.

² Lietuvių kalbos gramatikoje (LKG II 220, 221), regis, visai nepagrįstai teigiama, kad veiksmažodžių *siūti* ir *vyti* šakniniai *ũ* ir *y* išlikę ilgi bendratyje, o esamojo ir būtojo kartinio laiko formose sutrumpėję prieš *v* ir *j*, įsiterpusius tarp šaknies ir galūnės hiatui išvengti. Keista, kad gramatikos autoriai net nepolemizuoja su tradicine interpretacija, pagal kurią *ĩ* ir *ũ* laikomi šakniniais (KB II 126, JJ I 261, GrJL II 311; plg. dar ZIG II 87 ir KIGr 325).

Labai svarbus medžiagos šaltinis, kaip jau minėta, yra LKŽ. Jame yra sukaup-
ta žymiai daugiau medžiagos negu kituose šaltiniuose, o minėtas tarminis įvairavimas
atsispindi tiek antraštinėse formose, tiek ir iliustraciniuose sakiniuose. Naudojan-
tis LKŽ pateikta medžiaga, galima tradicinių *a*-kamienių veiksmažodžių sąrašą
gerokai papildyti. Tačiau kai kurie veiksmažodžiai, LKŽ pateikti kaip *a*-kamieniai,
kelia abejonių – jų morfologinė interpretacija nėra pakankamai aiški. Sakysim,
kai kurie veiksmažodžiai dėl savitos fonomorfologinės struktūros (šaknis baigiasi
st ar *št*) lygiai gali būti laikomi tiek *a*-, tiek ir *sta*-kamieniais (pvz., *miñkšti, miñkš-
ta, miñkšto* „minkštėti“, *plókšti, plókšta, plókšto* || *plóško* „plokštėti“ ir pan.).

Ne visais atvejais, kai bent viena iš antraštinių esamojo laiko formų pateikta
kaip *a*-kamenė, ją paliudija iliustraciniai pavyzdžiai:

1) LKŽ nepateikta nė vieno iliustracinio pavyzdžio (pvz., ⁰*brėgzti, brėzga, brėz-
go* „plėšti, drėksti“, 2 ⁰*knybti, knyba, knybo* „daryti ką įsitempus“, ⁰(-)*kemti, kema,
kemo* „(ap)lipti, (ap)kibti“ ir kt.³);

2) nepaliudytos *a*-kamenės esamojo laiko formos (pvz., 2 *kėkšti, kėška, kėškė*
„pliekti (su botagu)“, *klėgžti, klėgžda* || *kleñgžda, klėgždo* „klerti, gverti“, *krėgžti,
krėgžda, krėgždo* „senti“ ir kt.);

3) iliustraciniai pavyzdžiai neleidžia atstatyti tokių formų, kurios pateiktos
LKŽ (pvz., LKŽ II 1026 iš pavyzdžio *aždžirbo* kažkodėl atstatytas „dzūkiškas“ an-
traštinis veiksmažodis *džirbti*; LKŽ X 69 greta antraštinio žodžio 2 ⁰*plampti, plam-
pa, plampė* pateiktas sakiny *imti paplampu eiti*, kuriame žodis *paplampu* iš viso
nelaikytinas veiksmažodžiu).

Be to, pasitaiko atvejų, kai LKŽ antraštinės *a*-kamenės formos kelia abejonių
dėl užrašymo ar atstatymo tikslumo, nes jos savo morfonologine struktūra (ir se-
mantika) neatitinka įprastinio modelio (šiam darbe tokie veiksmažodžiai vadinami
neregulariais). Neretai į vieną paradigmą sujungiami keli žodžiai, ir susidaro
„hibridiniai“ veiksmažodžiai, pvz., *krėkti, kreñka* || *krėka, krėko* (įprastinės formos
būtų *krekėti, krėka, kreķejo* ir *krėkti, kreñka, krėko*, plg. DLKŽ 334).

Kiekvienas toks problemiškas atvejis aptariamas atskirai, todėl *a*-kamieniai
veiksmažodžiai pagal patikimumo laipsnį dar suskirstyti į tris grupes: 1) pagrindi-
nius, 2) tarminius, t. y. randamus tik LKŽ, tačiau struktūriškai ir semantiškai ati-
tinkančius lietuvių kalbos normas, 3) neregulariuosius.

³ Pateikiamame darbe, esant reikalui, vartojami tam tikri sutartiniai ženklai. Tais atvejais,
kai LKŽ antraštiniai žodžiai pateikti nesukirčiuoti, priešais žodį rašomas rutuliukas (jeigu kirčio
vietą ir priegaidę galima nesunkiai nustatyti iš kirčiuotų iliustracinių pavyzdžių, kirčio ženklas užra-
šomas skliaustuose). Be to, darbe paliekami skaičiai, kuriais LKŽ numeruojami skirtingi žodžiai,
turintys omonimines bendraties formas. Tais atvejais, kai veiksmažodis be priešdėlio nevartoja-
mas, LKŽ antraštiniuose žodžiuose prieš šaknį rašomas brūkšnelis. Šis ženklas darbe paliekamas;
jeigu LKŽ jis nepamėtas, brūkšnelis parašomas skliausteliuose.

§ 3. Ieškant *a*-kamienių veiksmažodžių atitikmenų kitose giminiškose kalbose, remtasi įvairių autorių etimologiniais tyrinėjimais. Tolimesnė struktūrinė ir semantinė etimologinės medžiagos apžvalga yra pačios autorės, todėl etimologiniai šaltiniai nurodomi tik tada, kai jais remiamasi, įrodinėjant vieną ar kitą teiginį.

§ 4. Klasifikacija. Įvairiuose tyrinėjimuose veiksmažodžiai klasifikuojami labai skirtingai, ir tiek *a*-kamienių veiksmažodžių vieta, tiek jų smulkesnis grupavimas priklauso nuo bendro klasifikacijos pagrindo; kai kurie autoriai net neišskiria *a*-kamienių į savarankišką grupę, o jungia atskiras jų grupes su kitais įvairių tipų šakniniais veiksmažodžiais (pvz., Lietuvių kalbos gramatikoje, P. Skardžiaus, J. Jablonskio darbuose) ar jungia juos į vieną skyrių su priesaginiais ir mišriojo tipo veiksmažodžiais, turinčiais tematinį *a*, priešpriešindami kitiems šakniniams veiksmažodžiams (Chr. S. Stango darbuose). Be to, neretai pats skirstymo pagrindas neapibūdinamas – apie jį tegalima spręsti iš pavyzdžių surašymo tvarkos. Pagrindiniai klasifikacijos kriterijai paprastai yra šie:

1) Būtojo kartinio laiko kamienas. Tokiais atvejais *auga* – *augo* ir *dega* – *degė* tipo veiksmažodžiai atsiduria skirtinguose skyriuose greta kitų šakninių veiksmažodžių su įvairiais esamojo laiko formantais. Taip *a*-kamienius veiksmažodžius skirsto J. Jablonskis (I, 1957) ir Lietuvių kalbos gramatikos autoriai (šiuose darbuose *a*-kamieniai veiksmažodžiai grupuojami smulčiau pagal šaknies vokalizmą).

2) Šaknies vokalizmas, t. y. būdingas šaknies balsis ar pagrindinių formų vokalizmo santykis (balsių kaita). P. Skardžius (ŽD) visus šakninius veiksmažodžius ir klasifikuoja tik pagal būdingą šaknies balsį, neatsižvelgdamas į esamojo laiko formantą. Chr. S. Stangas (B Spr) grupuoja *a*-kamienius veiksmažodžius, lygiai atsižvelgdamas tiek į šaknies pagrindą, tiek į balsių kaitą. Daug dėmesio šaknies vokalizmui skyrė ir G. Uljanovas (OHBp).

J. Otrembskio gramatikoje *a*-kamieniai veiksmažodžiai, remiantis visais minėtais kriterijais skiriami į 3 tipus: 1) *kiša* – *kišo*, 2) *neša* – *nešė*, 3) *lieka* – *liko* ir *gina* – *gynė*.

Šiame darbe, siekiant vieno klasifikacijos pagrindo, visi *a*-kamieniai veiksmažodžiai skirstomi pirmiausia pagal pagrindinių formų vokalizmo santykį: 1) be balsių kaitos, 2) su kiekybine ar kokybine balsių kaita. Smulčiau jie grupuojami pagal balsį (dvibalsį ar dvigarsį), sudarantį šaknies pagrindą. Klasifikuoti pagal būtojo kartinio laiko kamieną visų lietuvių kalbos tarmių (t. y. ne vien bendrinės kalbos) faktus yra labai sunku dėl tarminio *é*- ir *o*-kamieno įvairavimo (pvz., *suko* || *sukė*).

§ 5. Darbo uždaviniai. Visuose stambesniuose darbuose, skirtuose lietuvių kalbos veiksmažodžio tyrinėjimams, šakniniams *a*-kaminiams veiksmažodžiams skiriama tik po kelis puslapius, apsiribojant pavyzdžių sąrašu ir viena kita pastabė-

le dėl jų semantikos, tarminio vartojimo, etimologijos ir pan. Tačiau šakniniai veiksmažodžiai su nuliniu formantu, sudarydami seniausią veiksmažodinės leksikos sluoksnį, verti platesnės apžvalgos. Šiame darbe jie tyrinėjami keliais lygmenimis: apžvelgiamas jų morfologinis esamojo ir būtojo laiko kamienų įvairavimas, fonomorfoliginė šaknies struktūra, darybiniai ryšiai ir semantika. Dabartinės lietuvių kalbos faktai gretinami su raštijos paminklų duomenimis, be to, su etimologiniais kitų giminiškų kalbų atitikmenimis. Sinchroninius tyrimus derinant su diachroniniais, stengiamasi pasekti *a*-kamienių veiksmažodžių formavimosi ir raidos kelius, taip pat santykius su kitų struktūrinių tipų šakniniais veiksmažodžiais.

VEIKSMAŽODŽIAI, NETURINTYS PAGRINDINĖSE FORMOSE BALSŲ KAITOS

§ 6. Šis tipas gana dažnas indoeuropiečių kalbose. Jau G. Uljanovas (OHBp 27), aptardamas *neš-* tipo veiksmažodžius, nurodo, kad šis kamieno darybos būdas visose kalbose labiausiai paplitęs. Lietuvių kalbos šakninių *a*-kamienių veiksmažodžių, turinčių šaknyje balsį *e* įvairiuose šaltiniuose, rasta 29:

a) pagrindiniai (14):

1) *bèsti* – la. *best*, pr. *embaddasi*, sl. *bosti*, lot. *fodere* „kasti“, het. *pa(e)dda* „kasu“, toch. *pat* „kasinėti, arti“ – ide. **bh^e/o^h-*; plg. dar vedinius got. *badi*, sva. *betti* „lova, guolis“, val. *bedd* „kapas“;

2) *dègti* – la. *degt*, sl. *žešti*, bret. *devi*, skr. *dáhati*, av. *dažaiti* „dega“, oset. *tæxsyn* „deginančiai skaudėti“, alb. *djek*, toch. *tsäk* – ide. **dheg^uh-*; plg. dar lot. *fovēre* „šildyti“, *favilla* „pelenai“, *febris* „drugys, karštinė“, gr. *τέφρα* „pelenai“, *θέπτανος* (= lie. *degtinas*) „uždegtas“, pr. *dagis* „vasara“, got. *dags* „diena“, vid. air. *daig* „ugnis“;

3) *kèpti* – la. *cept*, sl. *pešti*, rus. *neчь*, bret. *pibi* „virti“, val. *pobi* „kepti“, lot. *coquere* „virti“, gr. *πέσσειν* „virti“, skr. *pácati*, av. *pačaiti* „kepa, verda“, alb. *pjek* „kepti“, toch. *päk* „virti“, anglosaks. *áfiġen* „pakepintas“, toch B *pepakšu* „virtas“, – ide. **pek^h* – (balt. metatezė *kep-*); plg. dar arm. *haç* (< **poq^h-ti*) „duona“;

4) *lèsti* – la. *lēst* „lesti, rinkti, skaičiuoti“, got. *lisan*, s. isl. *lesa* „rinkti, skaityti“ – ide. (?) **les-*; plg. dar s. air. *lestar*, val. *llestr* „indas“, umbr. *veskla, vesklu* „indai“ (LEW I 359);

5) *mèsti* – la. *mest*, pr. *pomests* „pamestas“, s. sl. *mesti* „mesti“, rus. *мечу* „šluoti“, lot. *mētiri* „matuoti“, alb. *mat* „matuoti“ (gal ir lot. *metere* „pjauti, imti derlių“, vid. bret. *midiff* „t. p.“ plg. *ΦΘCπ* II 604, tačiau kitaip Idg EW 703) – ide. **met-*; plg. dar pr. *metis* „metimas“, angl. s. *mōeð* „matas“, gr. *μέτρον* „matas“, skr. *mātiḥ* „mastas“, arm. *mate* „mastas“ (plg. GrEW 201, LEW I 415); Daugelis

autorių sieja šią šaknį su ide. **mē-* „matuoti“ (GrEW 201, LEW I 443, Idg EW 703 ir kt.), plg. skr. *māti*, *mīmāti* „matuoja“, su įvairiais determinatyvais – gr. *μέδω* „valdau“, šiaur. germ. *māla* „matuoti“, got. *mēl* „laikas“, s. sl. *měra* „matas“ ir kt. (plg. GrEW 199–201), tačiau sunku susieti šiuos šaknies variantus fonetiškai;

6) *mègzti* – la. *megzt*, gal ir lot. *mergere* „grimzti“, skr. *májjati* „grimzta“ ФЕСЛ II 638, ПКЛГЛ 333 – balt. **mezg-* < ide.?, plg. dar pr. *mulgeno* (= *|muzgenā|* PKP II 312) „smegenys“, ta pačia reikšme sl. *mozgъ*, sva. *marg*, skr. *majján*, av. *mazga-*, toch. A *māśśunt*, o taip pat gr. *μόσχος* „pumpurasis“, „jauniklis“, arm. *mozi* „teliukas, jauniklis“, žr. KB II 312, 954, GrEW 206 (dėl semantikos žr. § 30 a);

7) *nèšti* – la. *nest* s. sl. *nesti*, lot. *nanciscor* „pasiekiu“, s. air. *ro-icc* „pasiekia“, gr. *ἐνερχεῖν* „nešti“, skr. *náçati* „gauna, pasiekia“, av. *nasaiti* „t. p.“, skr. *açnóti*, *açnuté*, av. *dšnaoiti* „pasiekia“, arm. *hasanem* „atvykstu“, toch. B *eñk* „griebti, imti“, het. *ninikzi* „kelia“ – ide. *(*e*)*n*(*e*)*k̂* – „pasiekti, nešti“ Idg EW 316 arba kontaminacija ide. **neĕ-* „nešti“ || **enĕ-* „pasiekti“; plg. dar got. *ganh* „gana“, *binah* „galima, reikia“;

8) *pèšti* – la. *pestiēs*, sva. *fēhtan* „kautis“, lot. *pectere* „šukuoti, pešti“, gr. *πέχειν*, *πέχτειν* „t. p.“, oset. *fasin* „šukuoti“ – ide. **pek̂(t)-*; plg. dar vedinius skr. *pákṣma* „blakstienos, plaukai“, arm. *asr*, gen. *asu* (< **poku*) „vilna“;

9) *règzti* – la. *režgît*, *ražgît*, *režgêt* – balt. *rezg-* < ide.?, plg. dar la. *režgenes* „rezginės“, sl. *rozga* „rykštė“, s. angl. *resc(e)*, *risc(e)* „t. p.“, lot. *restis* „virvė, rimbas“, skr. *rájjus* „virvė, lynas“;

10) *sègti* – la. *segt* „dengti“, pr. *seggît* „daryti“, s. sl. *prisešti* (< **segti*), *prisegnōti* „siekti“, skr. *sájati* „šlyja, kybo“, s. pers. *frahanjati* „kabina“ – ide. **seg̃-*, plg. dar pr. *sagis* „sagtis, pasaginė vinis“, s. air. *sudnem* „lynas“, oset. *sæxtæg* „kilpa (rūbe)“, toch. A *ĕāku* „plaukai“, B *šecake* „liūtas“, vva., vvž. *senkel* „virvė, diržas“;

11) 1 *sèkti* „eiti iš paskos“ – la. *sekt* „persekioti“, lot. *sequitur*, air. *sechithir*, gr. *ἑπεσθαί*, skr. *sáçate*, av. *haçaiti* (gal ir got. *saihan* (**sehw-a-*) → „matyti“ alb. *shoh* „matau“ (**sēk̃^h-s̃ko*), het. *šahuišk-* „matyti“⁴, plg. dar het. *šakuṇa-* „akys“, toch. A *šotre*, B *šotri* „ženklas“ (**sek̃^h-tr-*) B-sl. Wb. 898, „sakyti“ : la. *sacīt*, sva. *sagēn*, lot. *inquam* (**en-sk̃^h-ām*) „sakau“, *inseque* „sakyk“, gr. *ἐννεπε* „t. p.“, s. air. *incho-sig* „(kuris) tai reiškia“, s. val. *hepp* „sako“, arm. *ogem* „sakau“, -ide. **sek̃^h-*;

⁴ Иванов В. В. Архаизмы в глагольных флексиях древнебалканских и албанского языков. – *Balkanica*. М., 1979, 56–68; Bammersberger A. Einige e-stufige Präsentien des Urgermanischen und ihr Verhältnis zu indogermanischen athematischen Wurzelaoristen. – *Beitr. zur Geschichte der dt. Sprache u. Lit.* Tübingen, 1982, Bd. 104, H. 3, S. 339. Dėl semantikos žr. šio darbo § 20–22).

12) *tèpti* – la. *tept*, s. sl. *teti*, rus. *тепти* „kalti, mušti“, *топать* „mindžioti“ – balt.-sl. **tep-* < ide. ?;

13) *vèsti* – la. *vest*, pr. *westwey*, al. *vesti*, s. air. *fedim* „vedu, (at)nešu“, val. *dy-weddïo* „vedu (žmoną)“, avest. *vādayeiti* „veda“, het. *uētet* (gal ir alb. *vjeth* „vagiū“) – ide. **uēd(h)-*; plg. dar *vedinius* sva. *widemo*, *widomo* „kraitis:“, gr. *ἔδνα* „vestuvinė dovana“, skr. *vadhū* „nuotaka“, gal ir alb. *vigjë* (**uēdlo-*) „vestuvinė dovana“;

14) *vèžti* – la. *vezināt*, *vizināt* „vaikštinėti“, sl. *vesti*, rus. *везти*, sva. *wegan* „judėti“, lot. *gawigan* „krėsti, judinti“, lot. *vehere*, ir. pamf. *Γεχέτω* „teatneša“, skr. *vāhati*, av. *vazaiti*, het. *uēhantari* „(jie) sukasi“, alb. *vjeth* „vagiū“ LEW II 1236, toch. A B *wāsk-* „judėti“ Morph. toch. 43–44 – ide. **uēgh-*; plg. dar la. *vezums*, pr. *wessis* „rogės (važis)“, *kellewese* „rātvežys“, sva. *weg* „kelias“, *Wagen* „vežimas“, s. air. *fēn* „t. p.“;

Kaip matyti iš pavyzdžių, beveik visi pagrindiniai veiksmožodžiai turi atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose. Daugiausia giminaičių turi veiksmožodžiai *besti* (ide. **bh^e /_odh-* „besti, kasti, rausti“), *degti* (ide. **dheg^hh-*), *kepti* (ide. **pek^h-* „kepti, virti“), *nešti* / ide. **(e)nek-* arba ide. **nek-* „nešti“ || *enk-* „pasiekti“), *pešti* (ide. **pek-*), *segti* (ide. **seg^h-*), *sekti* (ide. **sek^h-* „eiti iš paskos; sakyti“), *vesti* / ide. **uēd(h)-* /, *vežti* (ide. **uēgh-* „vežti, nešti, gabenti, judinti“).

Kiek mažiau atitikmenų turi veiksmožodžiai *mesti*, *lesti*, *tepti*: *lesti* – tik germanų (ir keltų?) kalbose, *tepti* – tik slavų; praindoeuropietiška šaknies **met-* kilmė, kaip jau minėta, nėra visai aiški.

Veiksmožodžiai *megzti* ir *regzti* turi beveik vien vardažodinius giminaičius, todėl atstatyti praindoeuropietiškas šaknis *mezg-* ir *rezg-* nėra labai drąsu⁵.

b) Tarminiai (5):

1) ⁰ *bregzti* „plėšti, drėksti“ LKŽ I 1026 (pavyzdžių nėra); jeigu veiksmožodis *brezga* yra giminiškas su *brigzti* – *bryzga*, tuomet galima būtų jį sieti su lot. *friare* „plėšti“, sl. *briti* „skusti“ ir kt. (žr. LEW I 59), tačiau visi potencialūs giminaičiai neturi šaknies galo *zg*;

2) *drėpti* „drėbti, krėsti“ LKŽ II 690 (Kam drep i pyragus svečiams, t. y. duodi per daug J.);

3) 2 *kėkšti* „pliekti“ LKŽ V 503 (Su botagu arkliui keškiau J.);

⁵ Ide. **mezg-* „megzti“ rekonstruoja K. Brugmanas BrGr I 393, tačiau atskiria nuo **mezgh-* „grimzti“, plg. dar Idg EW 746. K. Karulis (Карулис К. А. Из балтских этимологий. – В кн. Балто-славянские исследования. М., 1981, с. 98) spėja, kad ide. **mesk-/mezg-* kilo iš *met-* + *-sk-* ar *-zg-*. Ademollo Gagliano M. T. (Le corrispondenze lessicali balto-latine. – Archivio glottologico italiano, 1978, Vol. LXIII, Fasc. 1–2, p. 22–23) nurodo, kad lie. *regztis* (: *rezgù*) = lot. *restis* „derivati da unna radice **rezg-*“.

4) 2 *kèsti* „žadėti, ketinti“ LKŽ V 640 (Aš ketau atvažiuoti pas tave, o tu keti pas mane J. Vakar kečiau eiti, ale neišėjau J.). E. Frenkelis, aptardamas veiksmažodį *ketinti* (: *kisti*, *kita* ir *kèsti*, *kèta* – formos *kesti*, *keta* jis nemini), jam giminaičių nenurodo ir abejoja, ar A. Briukneris teisus, siedamas jį su s. sl. *chotėti*;

5) *skrèpti* „tyliai kalbėti“ LKŽ XII 1053 (pavyzdžių nėra). Veiksmažodį *skrep-ti* E. Frenkelis LEW II 815–816 sieja su *skrebtì*, *skrebèti*; visi etimologiniai atitikmenys (išskyrus pr. *senskrempūsnan*) turi šaknį **skreb-*, plg. rus. *skrestb*, *skrebu* „krapštyti“, s. angl. *screpan*, s. isl. *screpa* ir kt.

LKŽ pateikiamos šių veiksmažodžių antraštinės esamojo laiko formos ⁰ *brezga*, *drèpa*, *kèška*, *kèta*, *skrèpa*, tačiau iliustraciniuose pavyzdžiuose nė vieno iš jų *a*-kamenė forma nepaliudyta. Beveik visi šie žodžiai (išskyrus *keta*), regis, laikytini onomatopėjiniais dariniais, plg. artimos reikšmės ir struktūros veiksmažodines šaknis, kurios skiriasi priebalsiais: *drep-*||*dreb-*, *kešk-*||*tešk-*||*plešk-*, *skrep-*||*skreb-*, *brezg-*||*dresk-*.

c) Nereguliarieji (10):

1) ⁰*čèžti* „imti šnarėti, čezėti“ LKŽ II 86 (Sučežo ir išvarogės. Sučežo kaip žvirbliai... Vvr.);

2) ⁰(-)*glègžti* „išklibti“ LKŽ III 408 (Kojos krėslo išglėgždusios J.);

3) ⁰(-)*kègžti* „(atsi)knoti“ LKŽ V 484 (Tošis nuo beržo atkegžda Šts. Atkėgždusios tošės yr rugiams žydint Šts.);

4) ⁰(-)*kemti* „lipti, kibti“ LKŽ V 565 (Visos obelys obuoliais apkemę Vj.);

5) *klègžti* „klerti, gverti“ LKŽ VI 31 (Toks besi apklėgždęs Krtn., Išklėgždo (išklėgždėjo) ratai... J.);

6) *krègžti* „senti“ LKŽ VI 492 (Jau pradėjau kregžti; nei darbo padirbu, nei vaikščioti galiu Rs.);

7) *krèkti*||*krèkti* (?!) „tirštėti, krešėti“ LKŽ VI 521 (Krekena sukrenk J. Sulla sukreko, ir labai nubiro S. Dauk.): la. *krecēt* (= *krekèti*), slov. *okrégniti* „sustingti“, ček. *křehnouti* „t. p.“;

8) *krèšti* „krešėti, tirštėjant džiūti“ LKŽ VI 551 (Nuo lietaus avižos iškrešę Prng. Kreša kaip putino kekės kraujas, ištroškęs tiesos E. Miež.);

9) 2 *sèkti* „mažėti, slūgti“ LKŽ XII 346 (... nuseka upė ir išdžiūsta V. Krėv.): la. *sīkt* „slūgti“, s. sl. *iseknoti*, s. -ch. *òcjehu*, gr. hom. *έσκειτο* (φωνή) – ide. **sek-*, plg. dar sl. *isočiti*, sva. *sichte* „smulkus“, s. air. *sesc* „išdžiūvęs, bevaisis“, skr. *asaçcan*, *ásakraḥ* „neišsenkantis“, gal ir pr. *sackis* „sakai“, rus. *cok* „sunka“;

10) *sénti* LKŽ XII 406 (Nei ana sėna – tokia ir tokia Ktk. Ateina laikas ir sūsena žmogus Aln.): *sėnas*, la. *sens*, skr. *sána-*, av. *hana-*, arm. *hin*, gr. *ένη*, *ένος*, lot. *senex*, s. air. *sen*, val., korn., bret. *hen*, got. *sineigs*.

Daugelio šių veiksmažodžių *a*-kamenė esamojo laiko forma mažai įtikima, nors LKŽ antraštinuose žodžiuose nurodoma kaip pagrindinė ar gretutinė (dažnai greta intarpinės arba *sta*-kamenės, žr. šio darbo § 10). Net ir tais atvejais, kai *a*-kamenė esamojo laiko forma yra paliudyta (⁰-*kėgžda*, *krėša*, *sėna*), neįmanoma įrodyti, kad šio veiksmažodžio bendratis ne priesaginė. Kiek žinoma autorei, rytų aukštaičių tarmėse šakninis veiksmažodis *seni*–*sensta* nevartojamas, jo vietoje yra *(pa)senėti* – *(pa)sena*. Kelia abejonių veiksmažodžio ⁰-*kegžti* esamojo laiko forma *-kegžda* (gal reikėtų atstatyti *kegžda*, plg. priešdėlinės formos kirtį *atkėgžda*, o ne *àtkegžda*!).

§ 7. Kaip matėme iš pavyzdžių, beveik visi pagrindiniai veiksmažodžiai turi atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose. Tarminiams veiksmažodžiams *keška*, *drepa* etimologijų niekur nepateikiama, *keta* veiksmažodiniai giminaičiai kelia abejonių, o *bregzti* (kaip ir *megzti*, *regzti*) giminaičių šaknys neturi šaknies galo priebalsių. Dauguma nereguliariųjų veiksmažodžių neturi atitikmenų giminiškose kalbose; veiksmažodžio *seni* būdvardiniai giminaičiai rodo jo denominatyvinę kilmę. Tik *krekti* ir *sekti* „slūgti“ turi veiksmažodinių atitikmenų.

1. Esamojo laiko kamienas

§ 8. Lietuvių kalbos tarmėse nagrinėjamieji veiksmažodžiai gali turėti vien tik *a*-kamenės esamojo laiko formas arba greta *a*-kamienių gali būti vartojamos *ia*-kamenės arba intarpinės, *sta*-kamenės, o kartais ir atematinės formos⁶.

Pagrindiniai veiksmažodžiai –

a (7): *lesa*, *meta*, *neša*, *peša*, *tepa*, *veda*, *veža*;

a||*ia* (5): *beda*||*bedžia*, *dega*||*degia*, *mezga*||*mezgia*, *rezga*||*rezgia*, *sega*||*segia*;

a||int. (3): *dega*||*denga*, *kepa*||*kempa*, 1 *seka*||*senka* „eina iš paskos“;

a||atem.: *dega*||*degmi*.

§ 9. Tarminių veiksmažodžių antraštinės formos LKŽ norodytos tik *a*-kamenės (⁰ *brezga*, *drėpa*, *kėška*, *kėta*, *skrėpa*). Nesant jas iliustruojančių pavyzdžių, tiek dėl formų įvairavimo, tiek ir dėl pačių *a*-kamienių esamojo laiko formų atstatymo tegalima tik spėlioti. Sakysim, greta formos *brezga* galėtų būti vartojama ir *brezgia* (plg. *mėzga*||*mėzgia*, *rėzga*||*rėzgia*), o iš vns. 2a. formos *drepì* „kreti“ galima atstatyti ne tik *drėpa*, bet ir *drėpia* (plg. *drėbia*).

§ 10. Nereguliariųjų veiksmažodžių antraštinės esamojo laiko formos pateikiamos vien tik *a*-kamenės /⁰-*čeža*, ⁰(-)*glėgžda*, ⁰(-)*kėgžda*, ⁰(-)*kėma*, *krėgž-*

⁶ Ne visos įvairuojančios formos užfiksuotos LKŽ. Todėl šiame skyriuje remiamasi D. Konstantinovo, tyrinėjančios šakninių veiksmažodžių struktūros įvairavimą baltų tarmėse, surinktais duomenimis ir jų paplitimo apžvalga.

da/ arba greta intarpinių ar *sta-*kamienių formų (*klėgžda||kleņgžda, krėka||kreiņa, krėšta||krėša, sėnsta||sėna, ir seņka||sėka* „slūgsta“). Tik veiksmažodžio *sekti* įvairuojančios esamojo laiko formos yra neabejotinos, o visų kitų veiksmažodžių, kaip jau minėta anksčiau (§ 6 c), *a-*kamienės esamojo laiko formos greta šakninių bendračių yra labai neįprastos ir kelia abejonių.

§ 11. Esamojo laiko formų įvairavimas daugiausia susijęs su reikšme, plg. *dėgia* „uždega“ (aktyvaus veiksmo reikšmė) ir *deņga, keņpa* „liepsnoja, skrunda“, 2 *seņka* „slūgsta“ (savaiminis veiksmas, būsenos pakitimas); tuo tarpu *a-*kamienės formos *dėga, kėpa* gali reikšti ir vieno, ir kito tipo veiksmą. Tiesa, intarpinė forma 1 *seņka* gali reikšti ir aktyvų veiksmą [pvz., ...kaip senka tie žasyčiai mane Sd. Tu nebesenki namų (nebeprižiūri) J. Šuo paseņka pėdas Als. J. Jeigu dienu nesusenki, greit mirsi Kln. ir pan.].

Pastebėta, kad *ia-*kamienės formos vietoj *a-*kamienių (*mėzgia, rėzgia, bėdžia* ir kt.) dažniau vartojamos periferinėse tarmėse – rytinėse (Obeliai, Mielagėnai, Anykščiai), pietinėse (dzūkų), tokių formų pasitaiko P. Ruigio ir A. Šleicherio darbuose.

Formų įvairavimas galėtų būti susijęs ir su žodžio struktūra: dažniau įvairuoja formos tų veiksmažodžių, kurie baigiasi priebalsiais *k, g* ar *zg*, o veiksmažodžiai, kurie baigiasi pučiamaisiais *s, š, ž*, turi vien *a-*kamienės esamojo laiko formas.

§ 12. Latvių kalbos tarmėse *ia-*kamienės esamojo laiko formos žymiai dažnesnės negu lietuvių kalboje⁷:

lie. *a* : la. *a* (3) – *meta* : *metu, neša* : *nesu, veda* : *vedu*;

lie. *a* : la. *a||ia* (3) – *kepa* : *cepu||cepju, lesa* : *lesu||lēšu, tepa* : *tepu||tepuju*;

lie. *a || ia* : la. *a||ia* (3) – *beda||bedžia* : *bedu||bežu* (pr. *embaddasi*), *dega||dėgia* : *degu||dedzu* (tr.), *sega||segia* : *segu||sedzu*;

lie. *a (||ia)* : la. *ia* (2) – *mezga||mezgia* : *megžu, peša* : *pešuos*.

Nei intarpinių, nei atematinių formų nė vienas iš aptariamųjų veiksmažodžių latvių tarmėse neturi. Tik nereguliariojo veiksmažodžio *sekti* „slūgti“ atitikmenys latvių tarmėse gali būti tiek *a-*, tiek ir *sta-*kamieniai: *sikt* – *siku||sikstu* (dėl šaknies vokalizmo žr. § 23).

§ 13. Kitose indoeuropiečių kalbose šakninių atitikmenų esamojo laiko formos įvairuoja. Pagrindiniai baltų *a-*kamieniai veiksmažodžiai bent vienoje ar keliose giminiškose kalbose visada būna tematiniai *e/o-*kamieniai. Greta formų su nuliniu afiksu gali būti ir kitos struktūros formų – su priesagiais *i, n, sk*, intarpu ar atematinių. Pagal atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose struk-

⁷ Veiksmažodžiai *regzti* ir *vežti* latvių kalboje šakninių atitikmenų neturi. Prūsų kalboje esamojo laiko forma žinoma tik vieno veiksmažodžio *embaddasi* „išibeda“; ji galėtų būti laikoma *a-*kamienne, jei šis veiksmažodis nėra priesaginis.

tūrą veiksmažodžiai suskirstyti į 4 grupes, kurios dar skiriamos smulčiau pagal struktūros įvairavimą baltų kalbose:

1) ide. \emptyset (nulinis afiksas) –

a) balt. *a*

lie. *meta*, la. *metu* : sl. *meto*,

lie. *veda*, la. *vedu* : sl. *vedo*,

lie. *veža* : sl. *vezo*, sva. *wegan*, got. *gawigan*, lot. *veho*, gr. pamf. Γέχω, skr. *vāhati*, av. *vazaiti*, het. *uḥantari*;

b) balt. *a||ia*

lie. *tepa*, la. *tepu||tepu* : sl. *tepo*,

lie. *lesa*, la. *lesu||lēšu* : got. *lisan*, s. isl. *lesa*,

lie. *peša*, la. *pešuos* : gr. πέχω,

(?) lie. *mezga||mezgia*, la. *megžu* : lot. *mergo*, skr. *mājjati*.

c) balt. *a||ia||int.*,

lie. *seka* „eina iš paskos“ || *senka*, la. *seku* || *secu* : lot. *sequitur*, s. air. *sechithir*, gr. έπομαι, skr. *sācate*, av. *hačaiti*.

Taigi beveik visus šiuos veiksmažodžius galima laikyti praindoeuropietiškais tematiniais *e/o*-kamieniais (latvių kalbos gretutinės *ia*-kamienės formos, matyt, yra naujos). Pastebėtina, kad veiksmažodžio *seka*, turinčio lietuvių tarmėse gretutinių intarpinių formų (su nebūdinga aktyvaus veiksmo reikšme!), atitikmenys paprastai yra medialiniai.

2) Ide. \emptyset || *i* –

a) balt. *a||ia*

lie. *beda||bedžia*, la. *bedu||bežu*, pr. *embaddasi* : sl. *bodō*, het. *pa(e)dda-* || lot. *fodio*, -*ēre*;

b) balt. *a||ia||int.*

lie. *kepa||kempa* (intr.), la. *cepu||cepju* : sl. *pekō*, lot. *coquo*, skr. *pācati* gr. πέσσω (πέττω) < **pekjō*, skr. *pācyatē*;

3) ide. \emptyset || int., *n*, *sk* (||atem.) –

a) balt. *a*

lie. *neša*, la. *nesu* : sl. *neso* || lot. *nanciscor* (* *nŋk-ī-sk-* žr. ИГЛЯ 221, gr. ἐνέχω arm. *hasanem*, plg. ir skr. *aṣṇōti*, av. *ašnaoiti* (* *nŋk-neu-*); skr. *nācati* ir av. *nasaiti* galima kildinti tiek iš **nēk-*, tiek iš **nŋk-* (int.) || skr. 2 sg. *nakṣi*, s. air. *ro-icc* (**ēnk-ti*),

b) balt. *a||ia*

lie. *seka* (*akimis*), la. *seku||secu* || alb. *shoh* „matau“ (**sēk^u- sk-*), het. *šakuišk* „matyti“⁸,

⁸ Plg. Иванов В. В. Архаизмы в глагольных флексиях древнебалканских и албанского языков. — *Balkanica*. М., 1979, 56–68.

lie. *sega*||*segia*, la. *segu*||*sedzu* : (?) got. *sahan*, s. angl. *sakan*||sl. *sego*, rus. *присягну*, lenk. *sięgnąć*; skr. *sájati* galima kildinti tiek iš **seg-* (ø), tiek iš **sng-* (int.), plg. dar av. *frāhanjati*;

4) ide. ø||atem. —

balt. *a*||*ia*||int.||atem.

lie. *dega*||tr. *degia*||intr. *denga*||*degmi*, la. *degu*||tr. *dedzu* : sl. *žego*, skr. *dáhati*||skr. vns. 2a. *dhákṣi*.

§ 14. Nereguliariųjų veiksmažodžių *sekti* „slūgti“ ir *krekti*, kurių norminės esamojo laiko formos yra intarpinės, atitikmenys yra intarpiniai ar turi priesaginių *n*:

lie. *seka*||*senka*, la. *síkstu*||*síku* : sl. *iseknōti*,

lie. *kreka*||*krenka* : ček. *křehnouti*.

2. Būtojo laiko kamienas

§ 15. Lietuvių kalbos tarmėse beveik visi pagrindiniai veiksmažodžiai būtajame laike yra *é*-kamieniai (*bėdė, dėgė, kėpė, lėsė, mėzgė, mėtė, nėšė, pėšė, rėzgė, sėgė, tėpė, vėdė, vėžė*). Trijų tarminių veiksmažodžių formos LKŽ taip pat nurodytos *é*-kamienės (*drėpė, kėškė, skrėpė*; tiesa, pavyzdžiais paliudyta tik vns. la. *keškiaū*); veiksmažodžio ⁰*bregzti* „plėšti, drėksti“ nurodyta *o*-kamienė būtojo laiko forma, tačiau nėra nė vieno ją iliustruojančio pavyzdžio. Beveik visi nereguliarieji veiksmažodžiai būtajame laike yra *o*-kamieniai: ⁰-*čėžo*, ⁰(-)*glėgždo*, *krėgždo*, ⁰(-)*kėgždo*, *krėko*, *krėšo*, ⁰(-)*kėmo*, *sėno*. Tarminio veiksmažodžio *kėsti* ir nereguliarinio *sėkti* „slūgti“ būtojo laiko formos tarmėse įvairuoja (*kėto*||*kėtė* ir *sėko*||*sėkė*). Tarmėse įvairuojančių formų turi ir pagrindiniai veiksmažodžiai *sėkti* „eiti iš paskos“ bei *kėpti*; nors LKŽ antraštinių *o*-kamienių formų nenurodyta, tačiau iliustraciniuose pavyzdžiuose jų yra (pvz., *susėko*, *sukėpo*). Matyt, tokios formos tarmėse vartojamos greta intarpinių esamojo laiko formų: *susenka*—*suseko*, *sukempa*—*sukepo* (*o* gal ir *sudenga*—*sudego*).

§ 16. Iš pavyzdžių matyti, kad visi *é*-kamieniai veiksmažodžiai reiškia aktyvų veiksmą, nukreiptą į objektą, o *o*-kamieniai (išskyrus abejotiną formą *brezgo*) — būsenos pakitimą. Veiksmažodis *kesti* „ketinti, žadėti“ reiškia aktyvų, bet intranzityvų veiksmą, matyt, tuo ir paaiškinamas būtojo laiko formų įvairavimas. Dvejopos veiksmažodžio *sekti* „slūgti“ formos greičiausiai atsirado dėl homoniminio pagrindinio veiksmažodžio įtakos.

§ 17. Dabartinėje latvių kalboje yra įsigalėjusios *ā*-kamienės būtojo laiko formos, tačiau *ē*-kamienio pėdsakus rodo šaknies galo konsonantizmo pakitimai, pvz., greta *degu*, *segu*, *seku* — *dedzu*, *sedzu*, *secu*. Tose tarmėse, kuriose išlaikyta

ā ir *ē*-kamieno opozicija, visi latviški atitikmenys yra *ē*-kamieniai. Tik veiksmažodis *sīkt* „slūgti“ būtajame laike yra vien *ā*-kamieno.

Prūsų kalboje turime tik veiksmažodžio *westwey* „vesti“ būtojo laiko formą *weddē*, kuri, kaip ir lie. *vedē*, la. tarm. *vede*, yra *ē*-kamieno (plg. dar s. sl. *vedě-aše*).

§ 18. Kitose indoeuropiečių kalbose būtųjų laikų formos labai įvairuoja: slavų, italikų, graikų, indų-iranėnų sigmatinis aoristas, graikų, indų-iranėnų tematinis aoristas, be to, specifinės įvairių kalbų preterito formos. Pastebėtina, kad ypač dažnos yra sigmatinės formos, retos reduplikacinio perfekto formos (gr. *ἐνήνοχα* – **(e)nek-* ir skr. *sasañja* – **seg-*, *sascire* – **sekʰ-*). Daugelyje kalbų įvairių tipų preterito formos turi pailgėjusį šaknies balsį (tokios formos paBRAUKTOS):

lie. <i>bedē</i> , la. <i>bedu</i> <i>bēdzu</i>	sl. <i>bodŏ</i> – basŭ	lot. <i>fodio</i> – fōdī
lie. <i>degē</i> , la. <i>degu</i> <i>dedzu</i>	sl. <i>žego</i> žachŭ	alb. <i>djek</i> – dogja
	skr. <i>dāhati</i> – adhākṣit , adhāk	
lie. <i>kepē</i> , la. <i>cepu</i>	lot. <i>coquo</i> – <i>coxī</i> gr. <i>πέσσω-ἔπεψα</i>	
	skr. <i>pācati</i> – <i>pākṣat</i>	
lie. <i>mezgē</i> , la. <i>megzu</i>	(?) lot. <i>mergo</i> - <i>mersī</i>	
lie. <i>nešē</i> , la. <i>nesu</i>	sl. <i>nesŏ</i> – něšŭ	gr. <i>ἐνέγκω-ἤνεγκον</i>
		skr. <i>nācati</i> – <i>pranok</i>
		s. air <i>ro-icc</i> – <i>ro-ānaic</i>
		(= skr. perf. <i>ānāmṣa</i>)
		arm. <i>hasanem</i> – <i>hasí</i>
lie. <i>sekē</i> , la. <i>secu</i> <i>seku</i>	skr. <i>sācate</i> - <i>sakṣat</i>	gr. <i>ἔπομαι-ἔσπόμην</i>
		gr. <i>ἐν(ν)έπω-ἐνίσπων</i>
lie. <i>vedē</i> , la. <i>vedu</i> ,	sl. <i>vedo</i> – věšŭ ,	<i>vedě-aše</i>
pr. <i>weddē</i>		
lie. <i>vežē</i>	sl. <i>vezo</i> – věšŭ	alb. <i>vjeth</i> – vodha
	lot. <i>veho</i> – vēxī	
	skr. <i>vāhati</i> – avākṣat , avāt	

3. Šaknies fonomorfologinė struktūra

1) Vokalizmas ir kirčiavimas

§ 19. Lietuvių kalboje nagrinėjamieji veiksmažodžiai visose pagrindinėse formose turi šakninį *e*, kuris esamojo ir būtojo laiko formose po kirčiu dėsningai pailgėja; bendratyje ir iš jos padarytose formose bendrinėje kalboje ir daugelyje tarmių kirčiuotas *e* išlieka trumpas (neįprastai atrodo LKŽ VI 521 greta antraš-

tinės bendraties formos *krėkti* nurodyta ir *krėkti*). Šio tipo šaknyse balsių kaita būna tik darybinė (žr. § 33).

§ 20. Latvių kalboje beveik visi atitikmenys visose formose išlaiko trumpą *e*. Tik veiksmažodis *best* – *bedu* būtajame laike turi dvejopas tarmines formas *bedu* ir *bēdzu* (su ilgu šaknies balsiu). Veiksmažodžio *lest*||*lēst* – *lešu*||*lēšu* greta formų su trumpuoju *e* tarmėse vartojamos ir formos su *ē* (ilgumas apibendrintas visai paradigmai). Balsio pailgėjimas preterito formose, kaip jau žinoma, būdingas ir kitoms indoeuropiečių kalboms (žr. § 18), tačiau baltų kalbose jis dėsningas tik *ia*-kamieniams veiksmažodžiams (pvz., *plečia* – *plētē*, *skiria* – *skyrē*, la. *stumju* – *stūmu* ir pan.), o *a*-kamieniai jį turi labai retai [plg. negausų tipą lie. *mina* – *mynē*, tačiau la. *minu* (||*miņu*) – *minu* (||*mīnu*)].

§ 21. Prūsų kalboje iš trijų šakninių atitikmenų du visose formose turi šakninį *e* (*pomests*; *westwey*, *weddeis*, *weddē*), o vienas *a* < **ō* (*embaddasi*).

§ 22. Kitose indoeuropiečių kalbose nagrinėjamiems veiksmažodžiams taip pat būdingas šakninis *e*, nors kai kurie atitikmenys be *e* gali turėti *ē*, *o* ar nykstamąjį laipsnį. Dalies veiksmažodžių prezentinės formos skiriasi vokalizmu nuo preterito ar kitų kaitomųjų formų:

e (||*ē*) – **pek*^u-, **mēt*-, **pek*^h-, **tep*-, **lēs*- (atskirų kalbų pavyzdžius žr. § 6 a),

prez. *e* : pret. *ē* – **dhegh*-, **ued(h)*-, **uegh*- (atskirų kalbų pavyzdžius žr. § 18),

e||*o* – **bhedh*- (ryt. balt. *bed*-, het. *beda*-)||**bhodh*⁹ (pr. *embaddasi*, sl. *bosti* – *bodŏ*, lot. *fodio*), pret. *ō* (sl. *basŏ*, lot. *fōdī*),

e||*∅* – prezentinėse formose

(e)nek*^h- (ryt. balt. *neš*-, sl. *nesŏ*)||nk*^h- [val. *di-anc*, lot. *nanciscor* (*nŏk-ī-sk*-), skr. *açnoti* **ŏk-neu*-)], taip pat het. sg. *ni-ni-ik-zi* (**ne-nék-ti*)||pl. *ni-in-kan-zi* (**nenk-énti*) Idg EW 317–318, plg. dar toch. A 3 sg. opt. *ŋçitār* (nuo *nāk*- „išnykti“) Morph. toch. 42,

pret. *ē*, *o* (sl. aor. *něsŏ*, got. pret.-prez. *ganah*, gr. perf. *ἐνήνοχα*,

seg*^u-(balt. *seg*-, sl. *sego* ||sg*^u- (skr. *sájati*, s. pers. *fra-hanjati* (< **sŏgeti*),

– tarp prezentinių ir kitų kaitomųjų formų

sek*^u- „eiti iš paskos“ (balt. *sek*-, lot. *sequitur*, gr. *έπομαι* ir kt.)||sk*^u- (gr. aor. *έσπόμην*, skr. *sáčcati* (**se-sk*^u-*e-ti*)),

„sakyti“ **sek*^u- (lie. *seka*, lot. *insequis* „sakai“, gr. *έννεπε* „sakyk“||**sk*^u- [lot. *inquam* (opt. **en-sk*^u- *ām*, gr. aor. *ένισπον*],

⁹ Tiek šio pavyzdžio, tiek ir kitų pirminių indoeuropietiškų šaknų su *o* eilės vokalizmu interpretacija yra sudėtinga ir verta atskiro tyrinėjimo. Šiaip ar taip, jis yra antrinio pobūdžio, plg. ЭСЛ СЛ II 222–223.

sek-* „slūgti“ [lie. *seka* (bet la. *sīkstu!*), sl. *iseknōti*]|sk-* (hom. aor. ἔσκειτο φωνή „nuščiuvo garsas“).

§ 23. Formas su nykstamuoju šaknies laipsniu turi tie veiksmažodžiai, kurių esamajame laike daugelyje kalbų yra intarpas ar priesagos *n*, *sk*, balt. *st* (žr. § 13 ir § 14). Tokiais atvejais jie yra dažniausiai intranzityvūs, reiškia savaiminį procesą. Galimas dalykas, kad ir la. *sīkstu* (su priesaga *st*) yra atsiradusi vėliau už *sīku*, kuri kilusi iš intarpinės formos **sinku*. Balsio pailgėjimas esamajame laike galėjo būti apibendrintas. Prie šios grupės veiksmažodžių lyg ir prišlyja lie. *megzti*, *regzti* (gal ir *bregzti*), kurie turi giminiškus intarpinius *myzga*, *ryzga* (*bryzga*), atsiradusius iš bendros šaknies *m^e /_izg-*, *r^e /_izg-* (*br^e /_izg-*)¹⁰. Pastebėtina, kad visos šaknys, kuriose *e* kaitaliojasi su nykstamuoju laipsniu, baigiasi įvairiais gomuriniiais priebalsiais.

2) Konsonantizmas

§ 24. Dauguma nagrinėjamųjų veiksmažodžių prasideda ir baigiasi vienu priebalsiu. Šio tipo yra 12 (iš 14) pagrindinių veiksmažodžių, vienas (iš 5) tarminis (*ketė/o*) ir 4 (iš 10) nereguliarieji (*kemo*, *čežo*, *seko* ir *seno*).

Šaknies pradžioje dažniausiai būna sprogstamieji (*pešė*, *bedė*, *kepė*, *tepė*, *degė*), iš pučiamųjų – tik *s* (*segė*, *sekė*, *seko*, *seno*), sonantai (*lesė*, *metė*, *nešė*), pusbalsis *v* (*vedė*, *vežė*). Nėra pavyzdžių su šaknies pradžios *g*, *š*, *z*, *ž*, *r*, *j*, nebūdingos afrikatos (tik nereguliarusis *čežo*).

Šaknis baigiasi dažniausiai sprogstamaisiais *p*, *k*, *g*, *t*, *d* (*kepė*, *tepė*, *sekė*, *seko*, *degė*, *segė*, *metė*, *ketė||o*, *bedė*, *vedė*), pučiamaisiais *s*, *š*, *ž* (*lesė*, *pešė*, *nešė*, *vežė* ir *čežo*). Nerasta pavyzdžių su šaknies galo *b*, *z*, nebūdingi sonantai (tik nereguliarieji *kemo*, *seno*).

§ 25. 12 veiksmažodžių šaknis prasideda ir baigiasi dviem (ar trim) priebalsiais: du pagrindiniai (*mezgė*, *rezgė*), 4 (iš 5) tarminiai (*drepė*, *brezgo*, *skrepė*, *keškė*) ir 6 (iš 10) nereguliarieji (*kreko*, *krešo*, *klegždo*, *glegždo*, *kregždo*, *kegždo*).

Šaknies pradžioje būdingos samplaikos iš sprogstamojo ir sonanto – *kr* (3x), *kl*, *gl*, *br*, ir *skr*, o šaknies pabaigoje – iš pučiamojo ir sprogstamojo – *zg* (3x), *šk* ir *gžd* (4x).

§ 26. Pagrindiniai veiksmažodžiai šaknies konsonantizmu gerokai skiriasi nuo tarminių ir nereguliariųjų. Beveik visi tarminiai veiksmažodžiai tiek savo struktūra (būdingos priebalsių samplaikos), tiek ir semantika gali būti laikomi onomatopėjiniais (prisiminkime dar artimos struktūros ir semantikos šaknies variantus, žr. § 6 b).

¹⁰ Apie tokį semantinį ir struktūrinį šaknų su balsių kaita išsišakojimą žr. KIG 363–364.

Didelė dalis nereguliariųjų taip pat gali būti onomatopėjinės kilmės ar padaryti iš onomatopėjinės kilmės žodžių. Pastebėtina, kad nereguliariųjų veiksmažodžių šaknies pradžioje labai dažnas priebalsis *k* (vienas ar samplaikose su sonantais), o iš pagrindinių tik vienas veiksmažodis (*kepti*) prasideda *k* (<ide. *pek^h-!).

§ 27. Seniausią šaknies tipą galima rekonstruoti, remiantis etimologine analize. 11 veiksmažodžių, turinčių daug atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose, t. y. kilusių iš praindoeuropietišku šaknų, prasideda ir baigiasi tik vienu priebalsiu (CeC). Šaknies pradžios priebalsiai labai įvairūs, tačiau šaknies pabaigoje visi priebalsiai beveik vieno tipo:

Šaknies pradžia –

sprogstamieji *p*, *bh*, *dh*, (*pek^h-, *pek^h-, bh^e/_odh-, *dheg^hn-), pučiamasis *s* (*seg^h-, *sek^h- „eiti iš paskos; sakyti“, *sek^h – „slūgti“).

pusbalsis *v* (*ued(h)-, *uegh-),

sonantas *n*/*(e)nek-|.

Šaknies galas –

tik sprogstamieji: gomuriniai *k̂* > *š*, *k^h* > *k*, *g^h*, *g^hh* > *g*, *gh* > *ž* (*pek^h-, *(e)nek^h-, *pek^h-, *sek^h, *seg^h-, *dheg^hh, *uegh-), dantiniai *dh* > *d* (*bh^e/_odh-, *uedh-).

§ 28. Penki veiksmažodžiai, turintys maža atitikmenų kitose indoeuropiečių kalbose, gali būti ir CeC ir CeCC (*tepė*, *lesė*, *metė*, *mezgė*, *rezgė*). Beveik visų jų šaknies pradžioje – sonantai.

§ 29. Konsonantizmo analizė parodė, kad tuos veiksmažodžius, kurie turi daug šaknies priebalsių arba kurie prasideda ar baigiasi nebūdingo tipo priebalsiais, galima laikyti naujesniais. Beveik visi tarminiai veiksmažodžiai tiek šaknies fonomorfologine struktūra, tiek ir semantika (plg. § 32) artimesni ne *a*-, o *ia*-kamieniams (prisiminkime, kad jų esamojo laiko formos nepaliudytos), o nereguliarieji – intarpiniams ar *sta*-kamieniams veiksmažodžiams¹¹.

4. Semantika

§ 30. Pagrindiniai ir tarminiai veiksmažodžiai savo pagrindinėmis reikšmėmis priklauso šioms leksikinėms – semantinėms grupėms (LSG):

1) struktūros keitimo (10)

a) mechaninio –

pešti (<ide. *pek^h- „pešti, šukuoti“)¹², *besti* (<ide. *bh^d/_odh- „besti, kasti, rauti, arti“), *kekšti* „pliekti (botagu)“, *bregzti* „drėksti“, *tepti* (sl. „kalti, mušti,

¹¹ Įvairaus tipo šakninių veiksmažodžių fonomorfologinė struktūra ir semantika analizuota daugelyje Klaipėdos fakultetų studentų kursinių ir diplominių darbų.

¹² Kitų kalbų pavyzdžius žr. § 6 a.

minti“), *megzti*: (?) lot. *mergere* „grimzti“, skr. *májjati* „grimzta“, lie. *mazgoti*)¹³, *regzti*, *segti* (<ide. **seg*^u- „kabinti“ – „kyboti, prišlyti“ (skr.), „dengti“ (la.), „siekti“ (sl.)/).

Visi lietuviškieji veiksmažodžiai turi poveikio semą: pirmieji penki reiškia objekto mušimą, ardyimą, o *megzti*, *regzti* ir *segti* – veiksmą, atliekamą su sudėtingu objektu (pvz., *megzti* ar *regzti* tinklą, *segti* marškinius) ar keliais objektais, kurie jungiami vienas prie kito (dėl to šiuos veiksmažodžius galima priskirti ir judėjimo LSG);

b) terminio –

degti (<ide. **dheg*^u*h*- „įžiebtį, liepsnoti“), *kepti* (<ide. **pek*^u- „kepti, virti“).

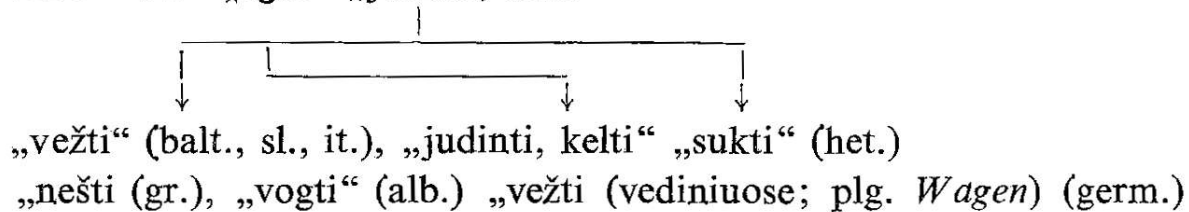
Abu veiksmažodžiai tiek baltų, tiek ir kitose giminiškose kalbose gali reikšti ir poveikį (tuomet baltų kalbose yra polinkis pereiti į *ia*-kamieną), ir savaiminį procesą (tuomet lietuvių tarmėse kartais vartojamos intarpinės formos).

Iš struktūros keitimo veiksmažodžių išsiskiria tarminiai *kekšti* ir *bregzti*, turintys ryškią garsinę (imitatyvinę) semą.

2) Judėjimo (6) –

mesti (<ide. **met*- „matuoti“; plg. dar išvestinius vardažodžius, pvz., *matas*, *mastas*, *metai* ir pan.)¹⁴; *nešti* (<ide. *(*e*)*nek*- „nešti“ arba *nek*- „nešti“ ir *enk*- „pasiekti“); *vesti* (<ide. **ued*(*h*)- „vesti“; sena praindoeuropietiška reikšmė ir „vesti žmoną“, plg. val. *dyweddio* ir daugelį išvestinių vardažodžių, reiškiančių „nuotaką“, „kraitį“ ir pan.). Šiam pogrupiui priklauso ir

vežti <ide. **ueg*^h- „judinti, kelti“

Visi šie veiksmažodžiai tiek baltų, tiek ir daugelyje kitų indoeuropiečių kalbų reiškia aktyvų poveikį – objektas judinamas, perkeliamas iš vienos vietos į kitą, skiriasi tik perkėlimo priemonės ir būdas. Prie šios grupės galima priskirti ir tarmi- nį veiksmažodį *drepti* „krėsti, drėbti“, tačiau jis turi ryškių papildomų semų – objekto struktūros keitimo ir garsinę.

¹³ Žr. Карулис К. А., op. cit., p. 98. Dėl reikšmės santykio „megzti“ ir „gramzdinti / grimzti“ plg. *neriti* „pinti, megzti“ ir „grimzti į vandenį“. Matyt, šioje šaknyje nuo seno buvo persipynusios struktūros keitimo ir judėjimo reikšmės. Greičiausiai sena reikia laikyti ir reikšmę „megzti vaisių“, plg. giminiškų kalbų išvestinius vardažodžius, reiškiančius „pumpurą“, „jauniklį“ ir pan. (plg. § 6a – 6).

¹⁴ Nors lingvistinėje literatūroje paprastai kaip senesnė nurodoma praindoeuropietiškoji reikšmė „matuoti“, tačiau lietuviškojo veiksmažodžio reikšmė yra konkretesnė ir iš jos nesunkiai gali būti išvedama tiek „matuoti (metant mastą)“, tiek ir „šluoti“ (sl.).

Veiksmazodis *sekti* „eiti iš paskos“¹⁵ (< ide. **sek*^h-) paprastai reiškia aktyvų, bet intranzityvų veiksmą. Tik reikšme „persekioti“ (plg. la. *sekt*) jis labiau susijęs su objektu, nors vargu ar ir šiuo atveju jį galima laikyti efektyviniu; *sekti* gali reikšti ir savaiminį procesą, jei subjektas nėra gyva, valinga būtybė, plg. dar lie. *sekti(s)*, la. *sekties* „pavykti, pasisekti“.

3) Psichinės veiklos LSG priklauso tik vienas tarminis veiksmazodis *kesti* „ketinti, žadėti“ (plg. sl. *chotěti* „norėti“); ši šaknis galėjo anksčiau reikšti „griebti“ (plg. sl. *chwat-*, *chyt-*, LEW I 247, t. p. lie. *kěsti*, *kětoti* < *(s)*ket-* „skėsti, plėsti“ žr. BEE 77–81).

4) Davimo-gavimo grupei reikėtų priskirti veiksmazodį *lesti* < **les-* „rinkti“ BEE 12 (plg. la. *lēst* „lesti, rinkti, skaičiuoti“, lie. *lasyti*, *lasioti* „rankioti“;

ide. **les-* „rinkti“ | → „skaičiuoti, skaityti“ (germ. ir la. *lasīt*)
 → „rinkti, imti snapu“ (lie., la.)

Kaip matome, žodžiai, reiškiantys „ėmimą, griebimą, rinkimą“, linę abstraktėti/**les-* „rinkti“ → „skaičiuoti, skaityti“, **ket-* „griebti“ → „ketinti, žadėti“, plg. **gr(e)ib-* „griebti“ → „norėti“ (la. *gribēt*)|.

5) Iš garsus reiškiančių veiksmazodžių tėra tarminis veiksmazodis *skrepti* „tyliai kalbėti“¹⁶. Kaip jau minėta, garsinę semą turi ir kiti tarminiai veiksmazodžiai, reiškiantys objekto struktūros ar padėties keitimą (*kekšti*, *bregzti*, *drepti*), be to, dalis nereguliariųjų veiksmazodžių, reiškiančių struktūros kitimą (žr. toliau).

Nereguliarieji veiksmazodžiai reiškia savaiminį pakitimą, jų subjektas neaktyvus ir nėra poveikio semos, kuri būdinga beveik visiems pagrindiniams ir tarminiams veiksmazodžiams.

1) beveik visi nereguliarieji veiksmazodžiai reiškia struktūros kitimą:

a) irimas – *glegžti*, *klegžti*, *kegžti*, (biol.) *kregžti*, *senti*;

b) tirštėjimas, sulipimas – *krekti*, *krešti*, *kemti*;

2) garsą reiškia tik vienas veiksmazodis *čežti* „imti čežėti“. Tiesa, garsinę semą turi ir daugelis struktūros kitimą reiškiančių veiksmazodžių (pvz., *glegžti*, *klegžti* ir kt.); tik veiksmazodžio *senti* negalima laikyti onomatopėjiniu.

§ 32. Semantinė analizė parodė, kad ir šiuo aspektu labai skiriasi pagrindiniai (ir tarminiai) veiksmazodžiai (aktyvaus veiksmo ir poveikio reikšmė, būdingos struktūros keitimo, judėjimo, kiek mažiau – davimo-ėmimo, psichinės veiklos LSG)

¹⁵ K. Būga (KB II 583–584) visas veiksmazodžio *sekti* reikšmes veda iš vienos bendros: „judėti, tekėti“ (iš čia ir *senka* „slūgsta“) – „eiti iš paskos“ – „sekti akimis, matyti“ – „duoti matyti, rodyti“ – „paskelbti, kalbėti“. LKŽ ir DLKŽ *sekti* „eiti iš paskos“ ir „sakyti“ jungiami į vieną leksemą, bet atskiriami nuo „slūgti“. Tačiau beveik visuose etimologiniuose šaltiniuose *sekti* „eiti iš paskos“ ir „sakyti“ analizuojami atskirai.

¹⁶ Kalbėjimą gali reikšti ir *sekti* (*pasaka*), tačiau garsinė sema čia visai nejaučiama [reikšmė greičiausiai interpretuotina kaip „nuosekliai dėstyti (mintis)“].

nuo nereguliariųjų (savaiminis struktūros pakitimas, būdinga garsinė-imitatyvinė sėma). Pagrindiniai veiksmažodžiai skiriasi nuo daugumos tarminių, nes pastarieji (išskyrus *kesti*) yra imitatyvai, susiję su garsais.

5. Darybinis valentingumas

§ 33. Kadangi visi pagrindiniai veiksmažodžiai yra neišvestiniai, todėl bus kalbama apie jų derivacinius ryšius su priesagų vediniais. Iš pagrindinių veiksmažodžių su įvairiomis priesagomis daugiausia sudaromi iteratyviniai, momentinės reikšmės, kauzatyviniai-kuratyviniai, rečiau – duratyviniai būsenos pakitimą ar būseną reiškiantys veiksmažodžiai:

a) iteratyvai (74, t. y. 64,3 % visų veiksmažodinių giminaičių)

-oti (46) – iš visų 14 pagrindinių veiksmažodžių sudaromi iteratyvai su priesaga -oti ar jos variantais -'oti, -čioti, -lioti, -noti, -alioi, -elioti, pvz., *bedžioti, besčioti, pešioti, pešnoti* ir pan.;

-inėti (18) – iš visų 14 pagrindinių veiksmažodžių sudaromi mažiškinės reikšmės iteratyvai su priesaga -inėti -(dinėti), pvz., *deginėti, lesinėti*;

-yti (10) – iš 9 veiksmažodžių sudaromi iteratyvai su priesaga -yti (-styti, -dyti), pvz., *badyti, mėtyti, sagstyti*.

Iteratyviniai vediniai išlaiko pamatinio žodžio tranzityvumą. Įvairūs priesagų variantai suteikia kartotinei reikšmei tam tikrų atspalvių (plg. *bedžioti, besčioti, bedinėti, badyti*). Beveik visi vediniai yra priesaginio kirčiavimo. Sudarant veiksmažodžius su priesaga -yti, labai būdinga šaknies balsių kaita, kiek retesnė ji vediniuose su priesaga -oti (*dagioti||degioti*).

b) Kuratyvai-kauzatyvai (iteratyvai)

-inti (25) – iš 11 pagrindinių veiksmažodžių sudaromi vediniai su priesaga -inti (-dinti).

Kadangi pamatiniai žodžiai dažniausiai yra tranzityvūs, tai vediniai retai turi kauzatyvinę reikšmę; jie gali būti padaromi iš veiksmažodžių *degti* ir *kepti*, kai šie reiškia savaiminį procesą – *deginti* „daryti, kad degtų“ ir *kepinti* „daryti, kad keptų“. Paprastai priesagos -(d)inti vediniai turi kuratyvinę reikšmę, kuri šiaandien reta bendrinėje kalboje, pvz., *vesdinti* „rūpintis, kad vestų“. Neretai pamatinio žodžio ir vedinio reikšmės labai artimos (plg. *vežti* – *vėžinti*); tiesa, visais atvejais galima jausti esant tam tikrą reikšmės skirtumą – greičiausiai priesaga suteikia veiksmažodžiui iteratyvinį atspalvį. Visi giminaičiai šakninio kirčiavimo.

c) Momentiniai

-elėti (24) – iš 12 veiksmažodžių sudaromi momentinės reikšmės vediniai su priesaga -elėti (-erėti, -elti, -erti), pvz., *bestelėti, mesterti*.

Vediniai išlaiko pamatinio žodžio tranzityvumą, visi jie yra šakninio kirčiavimo (balsis *e* po kirčiu nepailgėja), balsių kaitos nėra.

d) Duratyvai

-enti (2) – *teplenti, nešenti,*

-ėti, -a (1) – *rezgėti, rezga.*

Vediniai priesaginio kirčiavimo. Nei diateze, nei tranzityvumu jie nuo pamatinio žodžio nesiskiria – reiškia veiksmą, kiek lėtesnį, išštesnį negu pamatiniu žodžiu pasakomas veiksmas.

e) Būsenos pakitimo

int. (2) – greta veiksmažodžių *megzti* ir *regzti* yra intarpiniai *migzti–myzga* ir *rigzti–ryzga*.

Intarpiniai veiksmažodžiai reiškia būsenos pakitimą kaip rezultatą to veiksmo, kuris nusakomas *a*-kamieniu veiksmažodžiu. Savo ruožtu, *a*-kamieniai yra intarpiniams tarsi kauzatyvai (skiriasi diatezė). Tokio tipo poros lietuvių kalboje labai būdingos *ia*-kamieniams veiksmažodžiams, kurių šaknys dažniausiai baigiasi sonantais; tokiais atvejais visada būna dėsninga balsių kaita (*kelti–kilti, sverti–svirti* ir pan.). Nagrinėjamieji *a*-kamieniai veiksmažodžiai paprastai baigiasi vienu priešbalsiu – sprogstamuoju ar pučiamuoju, o *bed*- tipo šaknys nykstamojo laipsnio baltų kalbose neturi (su labai retomis išimtimis, plg. *pa-sk-ui*). Pastebėtina, kad ir *megzti*, ir *regzti* šaknis baigiasi *zg/gz* (plg. dar ir tarminį *bregzti*, kuris gali būti siejamas su *brigzti*, o taip pat *ia*-kamienius || intarpinius veiksmažodžius *tėkšti : tikšti, drėkšti : drikšti*, kurių šaknys baigiasi panašaus pobūdžio junginiais).

f) Būsenos

-ėti, -i (1) – tik iš vieno veiksmažodžio *segti* padaromas būsenos veiksmažodis *segėti, segi*.

Veiksmažodis *segėti* turi specifinę „dėvėjimo“ reikšmę ir nesiskiria nuo pamatinio žodžio nei diateze, nei balsių kaita (plg. įprastinę trinarę opoziciją *plėsti : plisti : plytėti*, kurioje priesaginis veiksmažodis reiškia rezultatinę būseną).

§ 34. Latvių kalboje iš nagrinėjamųjų veiksmažodžių sudaromi iteratyvai ir kauzatyvai su priesagomis *-ī-*, *-ā-* ir *-in(ā)-*, plg. *badīt, nēsāt, dedzināt* (kitus pavyzdžius su priesagomis *-ī-* ir *-ā-* žr. § 35). Neretai iš tos pačios šaknies latvių kalboje sudaromi iteratyvai su viena priesaga, o lietuvių – su kita, plg. lie. *mėtyti : la. mētāt*.

Prūsų kalboje žinomas tik vienas vedinys *perweddā* „suvedžioja“ (priesaga *-ā-*). Nėra išlikę vedinių su priesaga *-in(ā)-*, nors ji labai produktyvi visose baltų kalbose (plg. dar la. *cepināt, vedināt, vezināt*, be to, pr. *auginnons* „auginęs“); kitose indoeuropiečių kalbose ši priesaga atitikmenų neturi.

§ 35. Kitose indoeuropiečių kalbose iš pagrindinių veiksmožodžių atitikmenų taip pat dažniausiai sudaromi iteratyvai – kauzatyvai su priesagomis *-eje-* (balt. -sl. *-ī-*)¹⁷ ir *-ā-* su kokybine (*e : o*) ar kiekybine šaknies balsių kaita:

<i>*bed-</i>	lie. <i>badýti</i> , la. <i>badīt</i> sl. <i>probaditi</i>	lie. <i>bedžióti</i> , sl. <i>probada-</i> <i>ti</i> , lot. <i>fodicāre</i> lie. <i>degióti</i> , <i>dagióti</i>
<i>*dheg^h-</i>	lot. caus. <i>foveo</i> „šildau“ (< <i>*dho-</i> <i>g^hheiō</i>), skr. <i>dāháyati</i> „degina“, alb. <i>dhez, n-dez</i> „uždegu“ (< <i>*dho-</i> <i>g^hheiō</i>)	
<i>*les-</i>	lie. <i>lasýti</i> , la. <i>lasīt</i>	lie. <i>lesióti</i> , <i>lasióti</i> , <i>lesnóti</i>
<i>*met-</i>	lie. <i>mětyti</i> , <i>matýti</i> , <i>mastyti</i>	lie. <i>měčioti</i> , la. <i>mětât</i> , s. sl. <i>pomětati</i> , <i>metati</i> , rus. <i>мо-</i> <i>мамь</i> ,
<i>*mezg-</i>	(?) lie. <i>mazgýti</i> , <i>magztýti</i> , la. <i>mež-</i> <i>gīt</i> , <i>megzīt</i> skr. caus. <i>majjayati</i> „nardina“ (plg. la. <i>mežgēt</i> , <i>mižgēt</i>)	lie. <i>mazgóti</i> , <i>mezgóti</i> , la. <i>mazgât</i>
<i>*(e)nek-</i>	lie. <i>*našýti</i> KB II 166, <i>nešdyti</i> , s. sl. <i>nositi</i>	lie. <i>nešióti</i> , la. <i>nēsât</i> , <i>neš-</i> <i>lât</i>
<i>*pek(t)-</i>	lie. <i>pašýti</i> , gr. at. <i>πεκτέω</i>	lie. <i>pešióti</i> , lot. <i>pectāre</i>
<i>*rezg-(?)</i>	lie. <i>raizgýti</i> , <i>razgýti</i> , la. <i>režgīt</i> , <i>ražgīt</i>	lie. <i>raizgióti</i> , <i>razgióti</i>
<i>*seg^h-</i>	lie. <i>sagýti</i> , <i>sagstýti</i> , pr. <i>seggīt</i> „da- <i>ryti</i> “	lie. <i>segióti</i> , <i>sagióti</i> , lenk. <i>sięgać</i> „siekti, griebti“ lie. <i>sekióti</i> , <i>sakióti</i>
<i>*sek^h-</i>	lie. <i>sakýti</i> , la. <i>sacīt</i> , sva. <i>sagen</i>	
<i>*tep-</i>	lie. <i>tapýti</i>	lie. <i>teplióti</i> , <i>tepnóti</i> <i>tap(š)-</i> <i>nóti</i> , la. <i>tapât</i> , rus. <i>монать</i>
<i>*uedh-</i>	lie. <i>vadýti</i> , sl. <i>voditi</i> , av. <i>vādayei-</i> <i>ti</i> „parveda, parvelka“	lie. <i>vedžióti</i> , <i>vadžióti</i> , pr. <i>perweddā</i> „suvedžioja“
<i>*uegh-</i>	sl. <i>voziti</i> , got caus. <i>gawagjan</i> , gr. caus. <i>ὄχέω</i> , skr. <i>vāháyati</i>	lie. <i>vežióti</i> , <i>važióti</i>

§ 36. Tarminiams veiksmožodžiams dėl jų siauros vartosenos giminaičių rasti sunkiau ir juo labiau nustatyti kokius nors darybinio pobūdžio dėsninumus. Potencialiai jie galėtų turėti tokio paties tipo vedinius kaip ir pagrindiniai veiksmožodžiai, plg. *kesti* – *ketinti*, *bregzti* – *brigzti*.

¹⁷ Tokių atvejų, kai baltų *ī* atitinka ide. *-eje-* yra žinoma ir daugiau, plg. skaitvardį *trys* (< ide. **trejes*) ir *i*-kamieno dgs. vard. *-ys* (ide. **-ejes*).

§ 36. Beveik visi nereguliarieji veiksmažodžiai dabartinės kalbos požiūriu (t. y. sinchroniškai) laikytini vediniais:

a) iš veiksmažodžių su priesaga *-ėti, a*, plg. *čežti* „imti čežėti“, *glegžti, klegžti* „imti klibėti (glegždėti, klegždėti)“. Paprastai jie reiškia perėjimą į veiksmą (su priešdėliu – pradžia veiksmo), pasakytą priesaginiu veiksmažodžiu. Priesaginiai veiksmažodžiai reiškia tęsiamą, duratyvinį procesą, o šakniniai – būsenos pakitimą. Tik tarp *krekti – krekėti* ir *krešti – krešėti* sunku išžiūrėti didesnę reikšmės skirtumą, bent jau nėra darybinės reikšmės.

Kadangi daugelio nereguliariųjų veiksmažodžių pamatiniai žodžiai yra onomatopėjiniai, atsiradę garsų pamėgdžiojimo keliu, o ir jie patys yra labai ekspresyvūs, todėl greta esamų vedinių gali atsirasti jų struktūrinių – semantinių variantų, plg. *glegžti, klegžti* ir *kregžti* „gverti, klibėti – negaluoti, senti“.

b) veiksmažodis *senti* yra padarytas iš būdvardžio *senas* (tai patvirtina ir etimologinė analizė).

Tiek daryba iš priesaginių veiksmažodžių, tiek ir iš vardažodžių yra būdinga intarpiniams ir *sta-* kamieniams veiksmažodžiams, plg. deverbatiyvus (*iš*)*girsti – girdėti, (su)klegti – klegėti*, denominatyvus *mėlti – mėl(yn)as, rausti – raud(on)as, gelsti – gelt(on)as*.

Tik vienas veiksmažodis *sekti* „slūgti“, kaip rodo jo atitikmenys giminiškose kalbose, yra senas pirminis veiksmažodis. Tačiau jo giminaičiai yra intarpiniai ar turi priesaginį *n*, plg. sl. *iseknęti*.

* * *

Lietuvių kalbos *a*-kamienių veiksmažodžių, turinčių šaknyje *e*, analizė parodė, kad tik 14 pagrindinių veiksmažodžių ir gal dar tarminis *kesti – keta* laikytini neabejotiniais šio tipo pavyzdžiais. Jie visi sudaro gana vieningą struktūrinę – semantinę grupę. Šiems veiksmažodžiams būdingos *é*-kamienės būtojo laiko formos, CeC tipo šaknis (be balsių kaitos pagrindinėse formose). Jie paprastai reiškia aktyvų veiksmą, nukreiptą į objektą, būdingos struktūros keitimo ir judėjimo LSG. Iš jų dažniausiai sudaromi iteratyvai (kauzatyvai) su priesagomis *-oti, -yti, -inti* (ir jų variantais), darybą dažnai lydi kokybinė (rečiau kiekybinė) balsių kaita. Beveik visi šie veiksmažodžiai turi giminaičių kitose indoeuropiečių kalbose. Kitų kalbų atitikmenys dažniausiai esamajame laike turi nulinį afiksą, yra tematiniai *e/o*-kamieniai, būdingos sigmatinės preterito formos su šaknies balsio pailgėjimu. Iš jų padaromi iteratyvai – kauzatyvai su priesagomis *-eje-* (balt. -sl. *-ī-*) ar *-ā-*.

Keturi tarminiai veiksmažodžiai, kurių antraštinės esamojo laiko formos LKŽ pateiktos *a*-kamienės, tačiau pavyzdžiais nepaliudytos, savo struktūra ir semantika greičiau primena ne *a-*, o *ia*-kaminius veiksmažodžius.

10 nereguliariųjų veiksmažodžių, kuriuos, remiantis LKŽ pateiktomis antraštinėmis formomis, reikėtų laikyti *a*-kamieniais ar turinčiais tarmėse *a*-kamienių formų, savo struktūra, semantika, daryba ir kilme aiškiai skiriasi nuo tikrųjų *a*-kamienių. Nors jie ir tarp savęs gerokai skiriasi (ypač daryba ir kilme), daugelis jų laikytini intarpiniais ar *sta*-kamieniais.

Kaip matome, lietuvių kalboje yra susidaręs tam tikras struktūrinis – semantinis CeC(C) veiksmažodžių tipas. Dalis senųjų praindoeuropietišųjų veiksmažodžių su šakniniu *e*, kurie neatitiko susidariusio modelio, galėjo iš jo iškristi – pakeisi savo šaknies struktūrą (pvz., *éda* su apibendrintu ilguoju *é*: gr. *ἔδω*, skr. *admi* ir kt.) ar net pereiti į kitus kamienus (pvz., *rėkia* : s. sl. *rekō*). Kai kurie šio tipo veiksmažodžiai tiesiog galėjo išnykti, palikdami savo priesaginius vedinius (pvz., lie. *tašyti*: la. *tešu*, s. sl. *tešo* < ide. **teks-*). Dalis senųjų veiksmažodžių net galėjo išsišakoti į dvi šaknis (plg. la. *tekt* – *teku*, sl. *tešti* – *teko*, o lie. *tekti* – *tenka* ir *tekėti* – *teka*); šis procesas tebegyvas ir dabar (prisiminkime esamojo laiko kamieno įvairavimus tarmėse). Tokiu atveju ir kai kurie nereguliarieji veiksmažodžiai (pvz., *krekti*, *krešti*) galėtų būti žilos senovės reliktai.

LITERATŪRA IR ŠALTINIAI

BEE – Urbutis V. Baltų etimologijos etiudai. – V., 1981.

BrGr – Brugmann K., Delbrück B. Grundriss der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen, I, II. – Strassburg, 1897–1916.

B-sl. V – Stang Chr. S. Das slavische und baltische Verbum. – Oslo, 1942.

B Spr – Stang Chr. S. Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen. – Oslo–Bergen–Tromsø, 1966.

DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas. – V., 1972.

EWAi – Mayrhofer M. Kurzgefasstes etymologisches Wörterbuch des Altindischen. – Heidelberg, 1953–1979.

GrEW – Hofmann J. B. Etymologisches Wörterbuch des Griechischen. – München, 1950.

GrJL – Otrębsky J. Gramatyka języka litewskiego, II. – Warszawa, 1965.

HEG1 – Tischler J. Hethitisches etymologisches Glossar, I. – Innsbruck, 1977.

IdgEW – Pokorny J. Indogermanisches etymologisches Wörterbuch. – Bern, 1949–1959.

JJ – Jablonskis J. Rinkiniai raštai. – V., 1957–19, t. 1–3.

KB – Būga K. Rinkiniai raštai, – V., 1958–1961, t. 1–3.

KIGr – Kazlauskas J. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. – V., 1968.

LEW – Fraenkel E. Litauisches etymologisches Wörterbuch, I, II. – Heidelberg–Göttingen. 1962, 1965.

LKG – Lietuvių kalbos gramatika, II. – V., 1971.

LVGr – Endzelīns J. Latviešu valodas gramatika. – Rīga, 1951.

LVV – Mülenbachs K., Endzelīns J. Latviešu valodas vārdnīca, I–IV. – Rīga, 1923–1932.

Morph. Toch. – Van Windekens A. J. Morphologie coparée du tokharien. Louvain, 1944.

- OPrGr – Schmalstieg W. R. An old Prussian Grammar. Pennsylvania, 1974.
- PKP – Mažiulis V. Prūsų kalbos paminklai, II.–V., 1981.
- ZIGr – Zinkevičius Z. Lietuvių kalbos istorinė gramatika. – V., 1980, 1981, t. 1–2.
- ŽD – Skardžius P. Lietuvių kalbos žodžių daryba. – V., 1943.
- ИГрЯ – Широков О. С. История греческого языка. – М., 1983.
- ИГЛЯ – Тронский И. М. Историческая грамматика латинского языка. – М., 1960.
- Л-П Кельт. – Льюис Т., Педерсен Х. Краткая сравнительная грамматика кельтских языков. – М., 1954.
- ОНВр – Ульянов Г. Основы настоящего времени въ старо-славянскомъ и литовскомъ языкахъ. – Варшава, 1888.
- ПКлГл – Николаев С. Л., Старостин С. А. Парадигматические классы индоевропейского глагола. – В кн.: Балто-славянские исследования. 1981. М., 1982.
- ФЭСл – Фасмер Н. Этимологический словарь русского языка. – М., 1964–1973, т. 1–4.
- ЭСлОсет. – Абаев В. И. Историко-этимологический словарь осетинского языка. – Л., 1958–1979, т. 1–3.
- ЭСлСл – Этимологический словарь славянских языков. – М., 1974–1980, т. 1–7.

DIE LITAUISCHEN VERBA AUF *-a*

Zusammenfassung

In diesem Artikel werden 29 litauische CeC – Verba besprochen, die auf Grund der Quellen als thematische Verba auf *-a* interpretiert werden können.

14 Verba, die als zweifellose Vertreter dieses Typus zu halten sind, bilden eine einheitliche strukturelle – semantische Gruppe (z. B. *beda*, *dega* u. a.). Fast alle sie haben Entsprechungen in anderen indogermanischen Sprachen, die ähnliche Struktur und Semantik haben.

Vier (von fünf) seltene mundartliche Verba, die in LKŽ als Verba auf *-a* gegeben sind (z. B. *bregžti*, *kekšti*), ähneln ihrer Struktur und Bedeutung nach eher den auf *-ia* (nicht auf *-a*!) – ihre Präsensformen sind durch Beispiele nicht illustriert.

10 irreguläre Verba, die in LKŽ als *a*-Verba gegeben sind oder in Mundarten Formen auf *-a* haben können (z. B. *glegžti*, *krekti*, *senti*), unterscheiden sich deutlich durch ihre Struktur, Semantik, Bildung und Entstehung von den tatsächlichen auf *-a*. Obwohl sie auch untereinander unterschiedlich sind, wären die meisten davon als Verba auf *-sta* oder nasalinfigierende anzunehmen.